

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.19>**О. О. Пащенко**

доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального та кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

«КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ПОЛІТИКА» ЧИ «ПОЛІТИКА У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ»: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті розглянуто та проаналізовано підходи до визначення наукового поняття «кримінально-виконавча політика» («політика у сфері виконання кримінальних покарань»).

Зазначено, що функції держави щодо керівництва зовнішніми і внутрішніми сферами суспільного життя знаходять своє вираження у здійснюваній нею політиці, одним із напрямів якої є політика у сфері боротьби зі злочинністю. Ця політика, своєю чергою, має власні складові. Переважна більшість науковців як такі складові виділяють: кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінологічну та кримінально-виконавчу політики.

Проаналізовано точку зору, що термін «кримінально-виконавча політика» є більш вдалим, оскільки: 1) в національній системі права України існує галузь кримінально-виконавче право та 2) основний спеціальний нормативно-правовий акт має відповідну назву – кримінально-виконавчий кодекс – який є не лише регулятором кримінально-виконавчих відносин, а й наслідком кримінально-виконавчої політики.

Досліджено науковий підхід, згідно якого кримінально-виконавча (пенітенціарна) політика визначається як частина державної політики з протидії злочинності, що реалізується за допомогою механізмів державного управління, поєднує його форми і методи з принципами, ідеями, доктринальними положеннями, цілями, завданнями у сфері виконання та відбування кримінальних покарань. Акцентується увага на тому, що у цьому визначенні поєднується наголос на реалізації відповідної політики «за допомогою механізмів державного управління» та «поєднанні його форм і методів з принципами ... завданнями у сфері виконання та відбування кримінальних покарань».

Зроблено висновки, що якщо вести мову про напрямки політики у сфері боротьби зі злочинністю, то виділення поряд з кримінально-правовим, кримінально-процесуальним, кримінологічним напрямами такого напряму як «у сфері виконання кримінальних покарань» порушує правила співвідношення видового поняття із родовим. Це слугує аргументом на користь використання терміну «кримінально-виконавча політика». Водночас наведене спостереження не носить принципового характеру, оскільки (при бажанні) можна вести мову про «політику в сфері кримінального права», «політику в сфері кримінального процесу», «політику в сфері кримінології». За такого підходу «політика у сфері виконання кримінальних покарань» не буде вже «випадати» із загального ряду.

Ключові слова: політика у сфері боротьби зі злочинністю, кримінально-виконавча політика, політика у сфері виконання кримінальних покарань, пенітенціарна політика, політика у сфері поведження із засудженими.

Постановка проблеми. Функції держави щодо керівництва зовнішніми і внутрішніми сферами суспільного життя знаходять своє вираження у здійснюва-

ній нею політиці, одним із напрямів якої є політика у сфері боротьби зі злочинністю. Ця політика, своєю чергою, має власні складові. Переважна більшість науковців

як такі складові виділяють: кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінологічну та кримінально-виконавчу політики. Як справедливо зауважує Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, у системі політики у сфері боротьби зі злочинністю на окрему наукову увагу заслуговує кримінально-виконавча політика як окрема її складова, яка, перебуваючи у тісному взаємозв'язку з її іншими елементами, виступає «активним учасником» процесу взаємодії, що в кінцевому результаті забезпечує ефективну реалізацію політики у сфері боротьби зі злочинністю [1, с. 9]. Слід зауважити, що до визначення змісту поняття кримінально-виконавчої політики серед науковців існують різні точки зору. Більше того, ця складова політики у сфері боротьби зі злочинністю в доктрині кримінально-виконавчого права іменується не однаково. Окрім наведеного, використовується, зокрема, термін «політика у сфері виконання кримінальних покарань» (а у зв'язку із законодавчими новелам останнього часу до цього ще додають «та пробації»). Тому підлягає з'ясуванню питання щодо того, який із уживаних у науці термінів більш вдало віддзеркалює сутність досліджуваного поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість учених підходить до визначення кримінально-виконавчої політики неоднаково. З точки зору М.Ю. Кутєпова – це напрям правової політики держави у сфері протидії злочинності, що полягає у цілеспрямованій, узгодженій діяльності держави та суспільства у сфері формування стратегічних і тактичних завдань діяльності органів та установ виконання покарань, практичної реалізації цих завдань з метою оптимізації процесів виконання / відбування покарань, застосування засобів виправного впливу на засуджених [2, с. 7]. Є.І. Огородник визначає її як напрям правової політики держави у сфері протидії злочинності, що розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі виконання кримінальних покарань, виробляє засоби досягнення виправлення та ресоціалізації осіб, що відбувають покарання [3, с. 6]. О.О. Шкута пише, що це визначення основних напрямів, форм,

методів і засобів правотворчої та правозастосовної діяльності відповідних державних органів, громадських інститутів та окремих громадян у сфері виконання покарань і пробації та реалізації заходів соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [4, с. 18]. В.Ф. Пузирний пише, що кримінально-виконавча (пенітенціарна) політика – це частина державної політики з протидії злочинності, яка реалізується за допомогою механізмів державного управління, поєднує його форми і методи з принципами, ідеями, доктринальними положеннями, цілями, завданням у сфері виконання та відбування кримінальних покарань [5, с. 33]. І.І. Митрофанов вказує, що в державній політиці у сфері виконання покарань визначаються керівні положення, ідеї, принципи, завдання, функції, об'єкти, суб'єкти і т.д., що відображають її загальну спрямованість і найістотніші риси [6, с. 237]. Більш розгорнуте визначення дає В.Г. Хашев – це комплекс заходів державного, громадського, приватного та іншого характеру, спрямованих на виконання та відбування кримінальних покарань, створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави. Як бачимо, правник ширше (ніж зазначені вище науковці) підходить до визначення суб'єктів відповідних заходів, включаючи до них не лише державу [7, с. 4].

Також досліджуване поняття визначається як напрям діяльності державних і громадських органів у галузі виконання кримінальних покарань [8, с. 8; 9, с. 11].

Мета статті. На основі наявних у науці кримінально-виконавчого права підходів дослідити, який із уживаних в доктрині кримінально-виконавчого права термінів: «кримінально-виконавча політика» чи «політика у сфері виконання кримінальних покарань» точніше віддзеркалює зміст досліджуваного поняття.

Виклад основного матеріалу. Іноді зазначається, що термін «кримінально-виконавча політика» є більш вдалим, оскільки: 1) в національній системі права

України існує галузь кримінально-виконавче право та 2) основний спеціальний нормативно-правовий акт має відповідну назву – кримінально-виконавчий кодекс – який є не лише регулятором кримінально-виконавчих відносин, а й наслідком кримінально-виконавчої політики [1, с. 21]. З цього приводу вважаємо за необхідне зауважити, що назва галузі права може змінюватися (раніше, наприклад, було виправно-трудова право), так само як і назва «основного спеціального нормативно-правового акта». Крім того, слід зважати і на співвідношення системи права і системи законодавства. Перша завжди є соціально обумовленою і має об'єктивний характер, друга – не обов'язково, оскільки формується вольовим рішенням суб'єкта законотворення, яке завжди є суб'єктивним, може бути непослідовним, помилковим. На цій підставі вважаємо, що назва нормативно-правового акта не може служити орієнтиром при вирішенні відповідного питання. Що ж стосується назви галузі права, то вона теж є похідною від політики, оскільки «закріплює у своїх нормах основні положення політики держави у сфері кримінальних покарань» [10, с. 11]. Також відзначаємо, що «кримінально-виконавча політика» не є нормативно-визначеним терміном, це лише доктринально виділений напрям політики в сфері боротьби зі злочинністю, про подолання (зниження, зменшення рівня) йдеться в цілій низці нормативно-правових актів. Тобто назву відповідного напрямку політики формує доктрина кримінально-виконавчого права або законодавець. При цьому останній робить це не прямо, а підчас (попутно, в процесі) вирішення зовсім інших, як правило, більш локальних завдань. З іншого боку, якщо вести мову про напрямки політики у сфері боротьби зі злочинністю, то виділення поряд з кримінально-правовим, кримінально-процесуальним, кримінологічним напрямками такого напрямку як «у сфері виконання кримінальних покарань» впадає в око. Така назва відверто «випадає» із загального ряду. Тому, зважаючи на те, що досліджувана політика не є ізольованим штучним утворенням, а виступає як напрям (складова, елемент) політики держави у сфері боротьби зі зло-

чинністю, видається більш послідовним іменувати її кримінально-виконавчою політикою, а не політикою у сфері виконання кримінальних покарань. Водночас наведене спостереження не носить принципового характеру, оскільки (при бажанні) можна вести мову про «політику в сфері кримінального права», «політику в сфері кримінального процесу», «політику в сфері кримінології». За такого підходу «політика у сфері виконання кримінальних покарань» не буде вже «випадати» із загального ряду.

До такого ж висновку призводять, зокрема, і аналіз міркувань Ю.В. Бауліна з приводу того, що кримінальна відповідальність не може бути нічим іншим як обмеженням прав і свобод правопорушника. Вид і міра таких обмежень, за спостереженням науковця, мають бути визначені законодавцем (законодавчий аспект кримінальної відповідальності), призначені судом (судовий аспект) і здійснені спеціальними органами виконавчої влади (виконавчий аспект) [11, с. 669]. Останній, вказує правник, має дві сторони: з одного боку – це діяльність спеціальних органів виконавчої влади по виконанню обвинувального вироку суду, з іншого – це претерпіння цією особою обмеження тих її прав і свобод, які індивідуалізовані судом [12, с. 29]. Це явище дослідник називає ще «реальною кримінальною відповідальністю», яка здійснюється на підставі норм кримінально-виконавчого права [11, с. 672]. Як бачимо, виконавчий аспект віддзеркалюється лише в першій із виділених Ю.В. Бауліним «сторін», тоді як другий «бік» пов'язується вже не з «виконанням» кримінального покарання, а з його відбуванням засудженою за вчинення кримінального правопорушення особою. Це є цілком логічним, зважаючи на притаманний кримінально-виконавчому праву імперативний метод. Тим паче, що особа не може «виконувати» обвинувальний вирок стосовно самої себе. Таким чином нас може цікавити лише перший із виділених «боків», а він (так само як і згадана правознавцем «реальна кримінальна відповідальність») пов'язаний саме із виконанням кримінального покарання.

Наприкінці розгляду термінологічного аспекта проблеми вважаємо за необхідне

зазначити, що в одній із найновітніших публікацій (2021 р.) А.Ф. Степанюк дійшов висновку, що режим у колоніях – це не режим виконання і відбування покарання, а режим поводження із засудженими, що відповідатиме Європейським в'язничним правилам і Мінімальним стандартним правилам ООН стосовно поводження з в'язнями (Правилам Нельсона Манделі) [13, с. 83, 84]. Таке вирішення питання свідчить, що є підстави іменувати відповідний напрям політики у сфері боротьби зі злочинністю не «кримінально-виконавча політика», і навіть, не «політика у сфері виконання покарань», а «політика у сфері поводження із засудженими».

В літературі існує точка зору, згідно з якою кримінально-виконавча політика є завершальною ланкою та кінцевим етапом у системі політики у сфері боротьби зі злочинністю [1, с. 17]. Вважаємо, що з таким твердженням через його механістичний характер погодитися беззастережно не можна. Виходить, що спочатку (до здійснення конкретним суб'єктом кримінального правопорушення) здійснюється кримінологічна (профілактична) політика, потім (з моменту вчинення кримінального правопорушення) наступним етапом стає кримінально-правова, одночасно з нею (або, принаймні, з моменту виявлення кримінального правопорушення) – кримінально-процесуальна, а після них хронологічно йде кримінально-виконавча. Вважаємо, що після виконання покарання продовжує здійснюватися профілактична політика і це (вже виконане) покарання є водночас і засобом профілактики вчинення нових кримінальних правопорушень як особою, щодо якої воно було виконане, так й іншими особами, у тому числі під час воєнного стану. Тому не можна стверджувати, що політика в сфері боротьби зі злочинністю на цьому завершується, і, як своєрідне Колесо Сансари, починає здійснюватися знову, починаючи є кримінологічної політики. Тобто та сама особа, зокрема, продовжує бути «адресатом» кримінологічної політики вже після виконання щодо неї кримінального покарання, а через це називати кримінально-виконавчу політику «завершальною ланкою та кінцевим етапом

у системі політики у сфері боротьби зі злочинністю», з нашої точки зору, є не зовсім послідовним.

Іноді відзначається, що кримінально-виконавча (пенітенціарна) політика – це частина державної політики з протидії злочинності, яка реалізується за допомогою механізмів державного управління, поєднує його форми і методи з принципами, ідеями, доктринальними положеннями, цілями, завданням у сфері виконання та відбування кримінальних покарань [5, с. 33]. Як бачимо, у цьому визначенні поєднується наголос на реалізації цієї політики «за допомогою механізмів державного управління» та «поєднанні його форм і методів з принципами ... завданням у сфері виконання та відбування кримінальних покарань». Що стосується першого із відзначених аспектів, то будь-яка частина державної політики реалізується «за допомогою механізмів державного управління». Те саме можна стверджувати і щодо «політики протидії злочинності», яку згадує правник. Якось інакше реалізовувати (втілювати у життя) державну політику (в будь-якій сфері) не є результативним. Більш того, без названих механізмів така «політика» взагалі не є державною. Тобто перша сформульована науковцем посилка виглядає зайвою. Цікавішою для аналізу є друга із наведених посилок, яка своєю чергою, утворюється за допомогою двох складових. По-перше, беруться форми і методи державного управління, які (і це по-друге) поєднуються із принципами, ідеями, доктринальними положеннями, цілями, завданням у сфері виконання та відбування кримінальних покарань. Наголошуємо, що вказана сфера також належить до державного управління, а значить, для її регулювання (впорядкування) цілком підходять його «форми і методи», які, своєю чергою є загальними стосовно сфери виконання та відбування кримінальних покарань. З іншого боку, остання має свої власні форми та методи, які, звісно, є спеціальними відносно форм і методів «усього» державного управління. Крім того, «державна політика» також має свої власні «принципи, ідеї, доктринальні положення, цілі, завдання», які

є загальними у порівнянні з тими самими категоріями сфери виконання та відбування кримінальних покарань. З викладеного вплива, що і другий виділений правником аспект нічого сутнісно нового у визначення не вносить. Позитив убачається лише в акцентуванні уваги на зв'язку між формами і методами з одного боку та принципами, ідеями, доктринальними положеннями, цілями, завданням з другого.

Висновки і пропозиції. При вирішенні питання, який із уживаних доктринальних термінів: «кримінально-виконавча політика» чи «політика у сфері виконання кримінальних покарань» точніше віддзеркалює відповідний напрям політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, слід враховувати таке:

– назва основного нормативно-правового акта, що регулює правовідносини у цій сфері не може служити орієнтиром при вирішенні поставленого питання, оскільки, вона, по-перше, може змінюватися протягом часу, а по-друге, на відміну від системи права, яка має об'єктивний характер, система законодавства формується вольовим рішенням суб'єкта законотворення, яке завжди є суб'єктивним, а отже може бути непослідовним, помилковим. Тому віддання беззаперечного пріоритету терміну «кримінально-виконавча політика» на цій підставі є непереконливим;

– якщо вести мову про напрямки політики у сфері боротьби зі злочинністю, то виділення поряд з кримінально-правовим, кримінально-процесуальним, кримінологічним напрямками такого напрямку як «у сфері виконання кримінальних покарань» порушує правила співвідношення видового поняття із родовим. Це слугує аргументом на користь використання терміну «кримінально-виконавча політика». Водночас наведене спостереження не носить принципового характеру, оскільки (при бажанні) можна вести мову про «політику в сфері кримінального права», «політику в сфері кримінального процесу», «політику в сфері кримінології». За такого підходу «політика у сфері виконання кримінальних покарань» не буде вже «випадати» із загального ряду;

– викладене свідчить про наявність підстав для вживання як одного так й іншого

терміну. Крім того, зважаючи на останні (за часом) публікації, що ґрунтуються на аналізі документів міжнародного характеру, обґрунтованим видається використання також терміну «політика у сфері поведінки із засудженими».

Перспективи подальших наукових розвідок у досліджуваній сфері вбачаються у з'ясуванні змісту поняття «кримінально-виконавча політика» («політика у сфері виконання кримінальних покарань») під кутом зору розгляду його співвідношення з іншими суміжними поняттями: «політика у сфері боротьби зі злочинністю» та «кримінально-правова політика».

Список використаної літератури:

1. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336 с.
2. Кутєпов М. Ю. Кримінологічні засади формування кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08. Харків, 2015. 16 с.
3. Огородник Є. І. Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08. Харків, 2017. 16 с.
4. Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2018. 38 с.
5. Пузирний В. Ф. Концептуальні засади адміністративної діяльності органів та установ Державної пенітенціарної служби України : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 454 с.
6. Митрофанов І. І. Вчення про механізм реалізації кримінальної відповідальності : монографія. Кременчук : Видавець ПП Щербатих О. В., 2012. 448 с.
7. Хашев В. Г. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право». Дніпро : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 17 с. https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/kvp_23_15.1.pdf (дата звернення: 16.05.2022).
8. Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посібник / О. М. Джужа, С. Я. Фаренюк,

- В. О. Корчинський та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : Юрінком Інтер. 2002. 448 с.
9. Назимко Є. С., Данілевський А.О., Данілевська Ю. О., Гранкіна В. І. Кримінально-виконавче право України : навч. посібник ; за заг. ред. Є. С. Назимка. Київ : Дакор, 2020. 210 с.
10. Степанюк А. Х. Поняття кримінально-виконавчого права. *Кримінально-виконавче право* : підручник / К. А. Автухов, І. Г. Богатирьов, О. В. Гальцова та ін. ; за заг. ред. Б. М. Головкина, А. Х. Степанюка. 2-ге вид, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. Розд. 1. С. 10–18.
11. Баулін Ю. В. Кримінальна відповідальність: сутність, зміст та правова форма. *Баулін Ю. В. Вибрані праці* / уклад. та відп: ред. Ю. А. Пономаренко, О. В. Харитонова. Харків : Право, 2013. С. 669–672.
12. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.
13. Степанюк А. Ф. Режим – це не «порядок виконання і відбування покарання», а програма соціальної допомоги при поводженні з ув'язненими. *Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування* : монографія / К. А. Автухов, О. В. Гальцова, М. Ю. Кутепов та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Степанюка. Харків : Право, 2021. Розд. 1, § 4. С. 68–84.
-

Pashchenko O. "Criminal-executive policy" or "policy in the field of execution of criminal punishments": approaches to the definition of the concept

In the article the approaches to the definition of the scientific concept of "criminal-executive policy" ("policy in the field of execution of criminal punishments") are considered and analyzed.

It is noted that the functions of the state in relation to the management of external and internal spheres of public life are expressed in its policy, one of the directions of which is the policy in the field of combating crime. This policy, in turn, has its own components. The vast majority of scientists distinguish as such components: criminal law, criminal procedure, criminological and criminal-executive policy.

The point of view is analyzed that the term "criminal-executive policy" is more successful because: 1) in the national legal system of Ukraine there is a branch of criminal-executive law and 2) the main special normative legal act has the appropriate name – Criminal-executive code – which is not only a regulator of criminal-executive relations, but also a consequence of criminal-executive policy.

The scientific approach is studied, according to which the criminal-executive (penitentiary) policy is defined as part of the state policy to combat crime that is implemented through the mechanisms of public administration, combines its forms and methods with principles, ideas, doctrinal provisions, goals, objectives in the field of execution and serving criminal punishments. It is underlined that this definition combines the emphasis on the implementation of relevant policies "through the mechanisms of public administration" and "combining its forms and methods with the principles ... objectives in the field of execution and serving criminal sentences".

It is concluded that if we talk about directions of the policy in the field of combating crime, the allocation of along with criminal law, criminal procedure, criminological directions such as "in the field of execution of criminal penalties" violates the rules of correlation of a species concept with a genus concept. This serves as an argument in favor of using the term "criminal-executive policy". At the same time, this observation is not of a fundamental nature, because (if desired) we can talk about "policy in the field of criminal law", "policy in the field of criminal procedure", "policy in the field of criminology". Under this approach, "criminal-executive policy" will no longer "fall out" of the general list.

Key words: *policy in the field of combating crime, criminal executive policy, policy in the field of execution of criminal punishments, penitentiary policy, policy in the field of treatment with convicts.*